

Memoires van een marktkoopman

Colofon

ISBN: 978 94 6365 600 9

1e druk 2023

© 2023, Gerrit Jan Zwier

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Foto voorkant: prof.dr. George Huitema

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Memoires van een marktkoopman

Een novelle

GERRIT JAN ZWIER

Deventer

Een schrijver die in de open lucht zijn boeken wil verkopen is net zo afhankelijk van het weer als een akkerbouwer. Altijd ligt er een misoogst op de loer.

Er waren slechts een paar markten voor nodig geweest om tot dat inzicht te komen. De herinnering aan een verloren dag, ergens diep in de provincie, toen een depressie niet van wijken wilde weten, staat nog in zijn geheugen gegrift. De regen roffelde op het zeildak van zijn primitieve tenthuisje en toen hij met de punt van een paraplu tegen het doorgezakte canvas duwde, kwakten er een paar tobbes water op de straatstenen neer die hem natte schoenen en sokken bezorgden. De omslagen van zijn boeken trokken krom en hij moest ze steeds dieper naar binnen halen. Totdat ook het dak in dit negerhutje van Oom Tom door ging lekken.

Een uur geleden, toen hij in alle vroegte zijn doodstille Groningse wijk uitreed, leek het nog nergens naar. De ruitenwissers voorspelden een nieuwe verloren dag. In Deventer nog wel, waar de grootste boekenmarkt van het land werd gehouden.

Pas in de buurt van Steenwijk, waar de vrachtwagens van Jan Krediet in slagorde langs de snelweg staan opgesteld, breekt de zon door de regen- en mistsluiers heen. Na Zwolle toont de blauwe hemelkoepel zich in volle glorie.

Op de IJsselkade, waar rijen roodwitte kramen een vrolijke aanblik bieden, zoekt hij voorzichtig manoeuvrerend naar het nummer van zijn tijdelijk verblijf. De meeste kooplui zijn nog aan het uitpakken, andere hebben hun waren al uitgestald.

Niet ver van de spoorbrug vandaan houdt Laurens halt bij een plankier dat leeg en hol afsteekt tegen de al goed voorziene kramen ernaast. Aan de ene kant laat een magere, pijnprokende antiquaar zijn blik glijden over een tableau van expeditieverhalen en etnografische studies. Al vanuit de auto herkent hij namen als die van Sven Hedin, Wilfred Thesiger, Mary Kingsley, James Cook en Margaret Mead. Zijn hart springt op. Mocht het aantal klanten vandaag tegenvallen dan heeft hij, als docent Ontdekkingsgeschiedenis aan het Geografisch Instituut in Groningen, in ieder geval een goede gesprekspartner naast zich.

Aan de andere kant ziet hij albums en boeken met al of niet vergeelde omslagen van vooral vogels en dinosaurussen. Evenals poolboeken van Fridtjof Nansen, Roald Amundsen, Hidde Dirks Kat en Knud Rasmussen. Achter de tafel loopt een man in een rode trui, met een opgebonden kwastje haar op zijn kalende kop - een ouwe hippie van het zuiverste water - bedrijvig heen en weer.

Achter de kade stroomt het onrustige water van de IJssel door een brede bedding naar het meer dat naar haar is vernoemd. Laurens is hier, dankzij zijn middelbare schooltijd, op vertrouwd terrein. Tegelijkertijd wekt de rivier herinneringen op aan

Gorssel, iets verder stroomopwaarts, waar hij geboren en getogen is, en ook aan een schilderij van Voerman jr., vol wolken, water en weiden, dat een van de muren van zijn flat siert.

Terwijl hij een gebloemd zeil over de planken uitspreidt, hoort hij achter zich een nasale stem: ‘Tweedehands, derdehands, vierdehands, oud en aftands’ roepen. Meteen gevolgd door een hoog kakellachje.

Als hij zich omdraait, ontdekt hij, tussen stapels stripbladen en aan de bovenbalk opgehangen posters van Asterix, Akim, Kuifje, de Baard en de Kale, Dick Bos en Heer Bommel, een sjofele figuur met een feestmuts op. Toch maakt de man, ondanks zijn lachje en muts, geen onbezorgde indruk. Zou hij, door de opkomst van tekenfilmpjes op de televisie en mobiele telefoon, net zo veel onder de voortwoekerende ontleding te lijden hebben als de reguliere boekverkopers?

Het plaatje van Heer Bommel blijft nog even in zijn hoofd nagloeien. Onlangs kwam hij in een krant het amusante bericht tegen dat er in Zaltbommel een Bommeldag zou worden gehouden.

Zou dat ook iets voor hem zijn? Nog niet zo lang geleden had hij in het vakblad *Geografie* een stukje gewijd aan de buitenlandse avonturen van Heer Bommel en Tom Poes. Op colleges mocht hij ook graag een zijweg inslaan door iets te vertellen over de avonturen van Kuifje, een reisjournalist, of over de omzwervingen van Erik de Noorman. Misschien wilde de directeur van zijn Instituut, die

er een handje van had om zijn vocabulaire met geijkte termen als 'Met uw welnemen', 'Verzin een list, Tom Poes' of 'Hoe nu, Bommel? Zijt ge uit uw stamcafé geworpen?' op te sieren, hem wel gezelschap houden.

Het stond nu eenmaal vast dat hij er alles aan moest doen om *De ontdekking van de Borneomens*, zijn biografie van zijn beroemde grootvader, aan de man te brengen. De vervelende kritieken op het boek lieten hem geen andere keuze. Zowel hij als zijn grootvader verdiende een tweede druk, een streven dat zich de afgelopen maanden als een onontkoombaar eindpunt in Laurens' geest had genesteld. Amundsen zonder Zuidpool, Speke zonder de bronnen van de Nijl zou ondenkbaar zijn - hetzelfde moest gelden voor Laurens Hakluyt en de herdruk van zijn biografie. Hij was het domweg aan zijn grootvader verplicht, de eerst miskende ontdekker van de Borneomens - de 'missing link' van Charles Darwin - die echter later op een voetstuk werd gehesen. Een doorzetter, die zich door niets of niemand liet afbrengen van het doel dat hij zichzelf had gesteld.

De hele entourage bevalt hem: de kooplui die in alle rust achter hun stapels boeken neerstrijken; het rondschuifelende publiek, voorzien van rugzakken en rolkoffers, de begerige blik in de ogen van een klant die opeens een boek herkent waarvan hij de titel op een lijstje had opgeschreven.

In tegenstelling tot de antiquaren en verkopers van moderne ramsj om hem heen, hoeft hij geen

trailers vol boeken uit te laden. Twee titels, dat is genoeg. De ene heeft een harde, zachtgroene kaft, waarop een menschtig wezen staat afgebeeld met een brede neus, een forse kaak en een opvallende wenkbrauwboog. Hoewel het, tegen een achtergrond van palmen en struiken, een speer in zijn hand heeft, kijkt het vriendelijk en een beetje verbaasd uit zijn ogen. *De ontdekking van de Borneomens*, staat er boven zijn ronde schedel, met als ondertitel: *Het leven van Alexander Hakluyt*. Nog iets hoger staat, in een kleinere, vierkante letter: Laurens Hakluyt.

Dezelfde auteursnaam prijkt eveneens op het andere boek, *Het leven als avontuur*, een paperback, iets dunner dan de biografie. Het omslag toont een omgevallen klapperboom op een tropisch strand. De toevoeging onder de titel luidt: *Een ode aan het expeditieverslag*. Het gaat om een selectie van Hakluyts columns in het blad *Geografie*.

In het midden van de etalage richt hij een torentje van zes boeken op en zet daar een bord met een summier tekst tegenaan:

Laurens Hakluyt signeert hier zijn boeken over nestvlieders. Ook geschikt voor nestblijvers.

Links van het bord is plaats voor een stapel zachte kaften, rechts voor de harde.

Om zijn publiek, bestaande uit echte lezers, die een bestaan zonder boeken een verschrikking

zouden vinden, een plezier te doen, legt hij nog een uit een krant geknipte cartoon naast het torentje. Daarop kijken twee jongetjes, het ene voorzien van een skateboard, het andere van een autoped, verbaasd naar de etalage van een boekwinkel. 'Mijn opa en oma hebben ook van die dingen,' zegt de een tegen de ander.

Daarna brengt hij de auto naar een parkeergarage in de binnenstad en keert te voet terug naar de IJsselkade.

Tot zijn genoegen ziet hij dat al een handvol mensen de weg naar zijn kraam heeft gevonden. Haastig neemt hij achter de tafel plaats en spelddt zijn naamplaatje op.

'O, u bent 't zelf,' zegt een uitbundig van tatoeages voorziene vrouw die met grote ogen door zijn avonturenboek bladert. 'Ik zie dat u ook iets over Paaseiland schrijft. Weet u wel dat de eilanders die beroemde beelden puur uit verveling hebben gemaakt? Nadat ze alle bomen hadden gekapt en geen houtsnijwerk meer konden maken, zijn ze die beelden gaan uithakken. Dat is wetenschappelijk bewezen.'

'Ja, ik ken die theorie,' antwoordt Laurens. 'Dat geldt ook voor de hunebedbouwers. Die hadden eigenlijk ook niks omhanden en daarom zijn ze die grote zwerfstenen maar op elkaar gaan stapelen.'

'O, dat wist ik niet,' reageert de vrouw.

Laurens kijkt haar ernstig aan. 'Ja, dat is ook wetenschappelijk bewezen.'

‘En schrijft u daar over?’

‘Ja, dat komt zijdelings ter sprake.’

‘Doet u mij maar een exemplaar. Op voorwaarde dat u een handtekening zet.’

‘Daarvoor zit ik hier, mevrouw. Wilt u de biografie erbij?’

‘Welke biografie?’

‘Over mijn grootvader. die heeft in het oerwoud van Borneo de restanten van een mensachtige ontdekt.’

De vrouw trekt een vies gezicht. ‘Nee, nee, ik hou niet van biografieën. Die eindigen nooit met een happy end.’

‘Mag ik u wat vragen?’ zegt een slanke man, die gekleed is in een sportief, openhangend jasje met de woorden *The North Face* erop. Een meisje met blonde vlechten staat dicht tegen hem aangedrukt. ‘Moet ik uw boeken onder literatuur of onder lectuur rangschikken?’

‘Onder literatuur,’ antwoordt Laurens. ‘Literatuur gaat over jezelf, lectuur over anderen, heeft een wijs man eens gezegd. In mijn boeken maakt u niet alleen een reis over de wereld, maar ook door uw eigen geest.’

Hij wijst naar de tekst op het bord. ‘Alleen al de vraag of u een nestvlinder of een nestblijver bent, en waarom dan wel, vraagt heel wat zelfkennis.’

‘Voor anderen misschien, maar niet voor mij,’ reageert de man. ‘Ik sla graag de huisdeur achter mij dicht. Even een praktische vraag. Hoe zijn de

wegen in Zuid-Noorwegen? Toevallig zag ik in het boekje, dat u nu signeert, een Noors wandelverhaal. Ik wil met mijn dochter een fietstocht maken door Telemark.'

'Dan komt u hele hoge bergen tegen,' waarschuwt Laurens.

'Daar ben ik niet bang voor. Ik heb wel hogere bergruggen beklommen.'

'Uw dochter ook?' informeert hij. 'Of gaat zij achterop?'

Het meisje schiet in de lach, de vader niet.

Een elegante vrouw met hoog opgestoken haar en een expressief gezicht wil weten of hij ook de biograaf is van de dichter Adriaan Roland Holst. Een oude man met heldere grijze ogen en een puntbaard, die naast haar staat, vraagt of hij Godfried Bomans nog heeft gekend.

'Hoort u bij elkaar?' vraagt Laurens.

'Nog niet,' zegt de man.

Steeds meer mensen weten de weg naar de IJsselkade te vinden. Het stemt hem tevreden dat zijn toko in de belangstelling van de boekenliefhebbers mag delen, al wordt niet alle kijklust door kooplust gevolgd.

Men deelt hem soms vreemde dingen mee. Een mevrouw achter een rollator verklaart dat ze genoten heeft van een televisieprogramma over Laurens en zijn hondje.

Laurens heeft wel een kat, maar geen hondje.

Een vrouw met een grijs permanentje en een bril als twee vergrootglazen vertrouwt hem toe dat ze zijn natuurdagboek in *Trouw* altijd met veel interesse leest.

‘Daar ben ik mee in mijn nopjes,’ luidt zijn reactie, maar hij verzwijgt dat dagboekancier Koos Dijksterhuis, een socioloog die gespecialiseerd is in natuurlijke historie, geen pseudoniem van hem is.

Op het moment dat de klandizie even wegvalt, tikt zijn rechterbuurman hem op de schouder. Hij laat hem een dik zwart boek zien met een opvallende titel: *Naar de Achterhoek der aarde*, geschreven door een zekere dr. H.J.T. Bijlmer.

‘Iets voor u?’ vraagt de eigenaar, wiens pijp de zoete geur van Clantabak verspreidt. ‘Ik heb even door uw reisboekje gebladerd - het ligt ook bij mij te koop, maar dan tweedehands - en daarin trof ik wel een verhaal over Nieuw-Guinea aan, maar daarin wordt dit expeditieverslag niet genoemd.’

Nieuwsgierig neemt Laurens het boek aan en slaat de eerste bladzijde op. De openingszin spreekt meteen tot de verbeelding: ‘Daar, waar de Oude Wereld aan de Nieuwe grenst, ligt een duister land als een scherf van de uiteengebarsten aardkorst dobberend in een verlaten uithoek van de Stille Oceaan.’

De ondertitel verklapt dat het om de ‘Mimika-expeditie naar Nederlandsch Nieuw Guinee’ gaat, in de tweede helft van de jaren dertig. De auteur is een arts die Papoea’s letterlijk de maat nam en

bloedmonsters verzamelde. Zijn interesse ging vooral uit naar pygmeestammen in het Centrale Bergland.

‘Heel interessant,’ stelt Laurens vast. ‘Het doet mij denken aan Paul Julien en boeken als *Kampvuren langs de evenaar* en natuurlijk ook aan zijn *Pygmeëën*. Die komen, zoals u gezien zult hebben, ook aan bod in mijn boekje. Maar Julien was alleen actief in Afrika. Wat Nieuw-Guinea betreft, laat ik graag even pater Geurtjens aan het woord, die zich heel senang voelde onder de Kaja Kaja’s van Zuid-Nieuw-Guinea.’

‘Dat heb ik gezien,’ knikt zijn buurman.

Laurens bladert verder en stuit opnieuw op een fraaie passage: ‘Nieuw Guinee is het domein der Papoea’s. Wild en oorspronkelijk is dit volk, dat zijn leven slijt in de eindelooze wouden en moerasen welke het land overdekken. Van huiveringwekkende geheimzinnigheid zijn de daar heersende gebruiken, waarbij koppensnellen en kannibalisme nog als deugdzaam tijdverdrijf opgeld doen... Het is begrijpelijk dat zich hier een eigenaardig menschengeslacht handhaafde en dat Australië, Nieuw Guinee en de omringende eilandguirlandes als een enclave werden omsloten door een andere wereld, vanwaar lichthuidige, sluikeharige en naar verhouding edele en kunstzinnige volken neerzien op de zwarte, naakte, krul- en kroesharige wilden, die als vertegenwoordigers uit een grijs verleden op deze vergeten aardbrokken achterbleven.’

‘Boeiende materie,’ vervolgt Laurens’ collega.

‘Ik heb het boek van a tot z gelezen. Dat heeft er alles mee te maken dat mijn grootvader een tijdje bestuursambtenaar in het Centrale Bergland is geweest.’

‘Dat is frappant. Mijn grootvader was in de jaren twintig arts op Sumatra.’

‘Ja, het oude Indië en Nieuw-Guinea leven nog in ons voort, niet alleen in de vorige maar ook in de huidige generatie. Dit boek geeft een geweldig goed beeld van hoe Nederland destijds over deze koloniale Achterhoek dacht. Mag ik even op mijn praatstoel gaan zitten?’

Zonder zijn antwoord af te wachten steekt de ander van wal. Wat meteen opvalt, zo begint hij zijn minicollege, is dat meneer Bijlmer helemaal niet gecharmeerd is van de Mimika, de kustbewoners. Ze zijn traag en lui en bewonen een woudmoeras waar malaria en beri-beri veel onheil aanrichten. Ze hebben weliswaar aan de beschaving geproefd, maar als je de vodden ziet waarin ze rondlopen, dan zou je willen dat ze weer terugkeerden naar het aloude adamskostuum. Maar zonder de kracht van de beschaving, dus de stimulans van het blanke bestuur, zullen ze zich nooit aan hun primitieve leventje kunnen ontworstelen.

De Bergpapoea leeft nog in het stenen tijdperk, stelt Bijlmer vast. De vrouwen dragen grasrokjes, de mannen blijven trouw aan de kalebas die ze om hun penis vastknopen. Ze zien er wild en primitief uit, maar het zijn echte mensen, net als wij. Hoewel er eeuwen van beschaving tussen

ons in liggen, zegt Bijlmer, toch lijkt ons innerlijk sterk op elkaar. De Bergpapoea is vitaler dan de Kustpapoea en hij is veel slimmer. Als voorbeeld noemt Bijlmer de gebruikte messen waarvan het lemmet is gemaakt van de scherpe snijtand van een buidelrat.

Op de hoogvlakte leeft hier en daar nog een oeroud ras van negertjes, pygmeëën, ofwel Papoea's in zakformaat. Gaf het meetlint van Bijlmer aan dat een persoon kleiner was dan één meter vijftig, dan wordt hij tot de dwergen gerekend. Niet tot de kabouters, zegt hij erbij, die horen niet in de wetenschap thuis. Dwergpapoea's met een gemiddelde lichaamslengte van 1.49 meter, worden op de flanken van de Goliathberg aangetroffen en worden daarom Goliathdwergen genoemd. Deze dwergen zijn broodmager, maar gespierd en hebben vaak een aardappelbuikje.

'Kom er een tweede druk van *Het leven als avontuur*,' rondt de spreker af, 'dan zou het mooi zijn als u een stukje over dit expeditieverslag zou toevoegen.'

Laurens knikt instemmend. Een tweede druk zou geweldig zijn, denkt hij, ook voor dit boek. Eerst de biografie, dan het reisboek. Stel je voor, twee klaroenstoten achter elkaar!

'Daar voel ik veel voor, al is het maar vanwege dat magnifieke woord "Goliathdwerf". Maar er is een groot probleem, weet u: Bijlmer heeft het kennelijk onbekommerd over "negertjes" en de zegen van de beschaving. Van diverse critici kreeg ik te

horen dat zowel Geurtjens als mijn grootvader verwerpelijke types waren, kolonialen, die zich veel te superieur opstelden tegenover mensen van kleur, zoals we nu moeten zeggen. Uitgevers hebben tegenwoordig zogenaamde sensitivity readers in dienst die niets liever doen dan woorden als “neger”, “inboorling” en “primitief” uit oudere teksten schrappen.’

‘Zo vervals je de geschiedenis,’ zegt de buurman hoofdschuddend, terwijl hij de brand in zijn pijp steekt. ‘Ik heb een klant, geloof ik, ik spreek u later nog wel.’

Ook Laurens heeft weer een klant. Een gesoigneerde zestiger met diepliggende ogen en dun zwart haar is verbaasd hem hier - na Schokland, waar hij ‘s morgens twee boeken van hem had gekocht, en waar Laurens kort daarna was weggevlucht voor storm en regen - aan te treffen. Vagelijk herinnert Laurens zich een man in een zwarte cape, de enige klant op die verpeste dag. Hij moet meteen denken aan het beroemde gedicht van P.N. van Eyck, waarin de man met de zeis zich erover verwondert dat hij de tuinman op een plek aantreft die ver verwijderd is van de stad waar hij hem zeer binnenkort moet halen.

‘Meester, uw paard, en laat mij spoorlags gaan,
Voor de avond nog bereik ik Ispahaan!’

Vanmiddag - lang reeds was hij heen gespoed -

Heb ik in 't cederpark de Dood ontmoet.

'Waarom,' zo vraag ik, want hij wacht en zwijgt,
'Hebt gij vanmorgen vroeg mijn knecht ge-
dreigd?'

Glimlachend antwoordt hij: 'Geen dreiging
was 't,
Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast,

Toen ik 's morgens hier nog stil aan 't werk zag
staan,
Die ik 's avonds halen moest in Ispahaan.'

Maar in plaats van een zeis haalt de man zijn smart-
phone tevoorschijn, om zo via de bank te betalen
voor een tweede exemplaar van de biografie.

Het genie en de wilskracht van de grootvader
hadden hem buitengewoon geboeid, licht hij toe.
Om die reden wil hij het boek cadeau doen aan
een neef die in Leiden Indische Letterkunde en
Koloniale Geschiedenis studeert.

Hij kan er niets aan doen dat zijn handtekening
een beetje beverig uitvalt, zó ontroerd is hij door
de geste van deze man die werkelijk niets gemeen
heeft met de onheilsbode in Ispahaan (op modern
kaarten staat Isfahan).

De biografie heeft voor een ommekeer in zijn le-
ven gezorgd. Vlak na de dood van zijn grootvader
Alexander Hakluyt speelde zijn moeder hem een

reisverslag uit een Indische krant toe. Het werd in 1925 door Alexander gepubliceerd. Als arts-paleontoloog was hij diep in het oerwoud van Borneo doorgedrongen, op zoek naar de ontbrekende schakel in de menselijke evolutie. Hoewel hijzelf van mening was dat zijn missie met succes was bekroond, dacht de wetenschap van zijn tijd daar anders over.

Voor Laurens was dit verhaal een eye-opener, want hij had zijn grootvader niet anders gekend dan als een oude verbitterde man, die uiteindelijk dementeerde.

Vanaf dat moment raakte hij bezield door het voornemen om de biografie van Hakluyt sr. te schrijven.

Die aandrang werd alleen maar sterker toen hij bij de begrafenis van zijn grootvader te horen kreeg dat een collega-paleontoloog de juistheid van Alexanders ontdekking onderschreef. En wat meer is, het eerherstel zou op een congres bekend worden gemaakt.

Aanvankelijk deinsde Laurens ervoor terug om, op verzoek van deze collega, de rol van zijn grootvader op het congres over te nemen. Hij voelde zich daarvoor te diep beschadigd en vernederd, een gevolg van ervaringen die hij tijdens veldwerk naar prehistorische tekeningen in een Pyreneese berggrot had opgedaan. Daar ging hij onder het juk door van een dominante onderzoeksleider, een zekere Karst Landman, een naam die hem nog steeds kippenvel bezorgt. Het conflict eindigde tenslotte

met een drieste wraakactie van de gefrustreerde Laurens, die er niet voor terugschrok om de grot op te blazen.

Uiteindelijk ging hij toch op het verzoek in - toen hij eenmaal besepte dat er niet alleen voor zijn grootvader maar ook voor hem, in de gedaante van biograaf, een enorme kans op eerherstel lag.

Helaas werd het plezier van de publicatie grondig bedorven door de negatieve kritieken in enige toonaangevende kranten en bladen. Eensgezind probeerde men de ontdekker van de Borneomens van zijn pas verworven voetstuk te halen, niet door aan zijn vondst te twijfelen, maar door hem als een koloniaal aan het kruis te nagelen. Hij gedroeg zich veel te superieur tegenover de Dajaks van Borneo, hij, een blanke dikzak die niet bestand was tegen de tropische hitte. 'Dampend in zijn zweet, als een makreel in de boter,' voer hij in een prauw door het oerwoud van Borneo.

Een zin die Laurens herhaaldelijk in de recensies was tegengekomen, en die rechtstreeks afkomstig was uit het expeditieverslag van Alexander. Al mocht de man nu en dan graag de spot drijven met het bijgeloof van de Dajaks, ook zelfspot was hem niet vreemd.

Het is waar dat hij niet in 'nobele wilden' geloofde. Wat de zogenaamd edele wilden vooral nodig hadden, is medische zorg, luidde zijn mening. Als dokter kon hij die diagnose stellen - hij was voortdurend in de weer om de lijdende mensheid